

BASISCURSUS HUMANISTISCH CURSIEF HERBRONNING

INLEIDING

MATERIALEN & GEREEDSCHAP

LINKSHANDIGE KALLIGRAFIE

PRAKTISCHE KENNISMAKING MET PEN, INKT EN PAPIER

LETTER

KLEINE LETTERS i, l, j, a, g, q, d, u, ij, n, m, h, b, p, r

WOORD

KLEINE LETTERS t, c, e, o, f, k, s, v, w, x, y, z

CIJFERS E.A.

CIJFERS AMPERSAND LEESTEKENS LIGATUREN VORMAFWISSELING , LETTERVARIANTEN

KRULLEN

SCHRIFTBEELD

WOORDAFSTAND INTERLINIE BLADSPIEGEL REGELVAL

TIPS

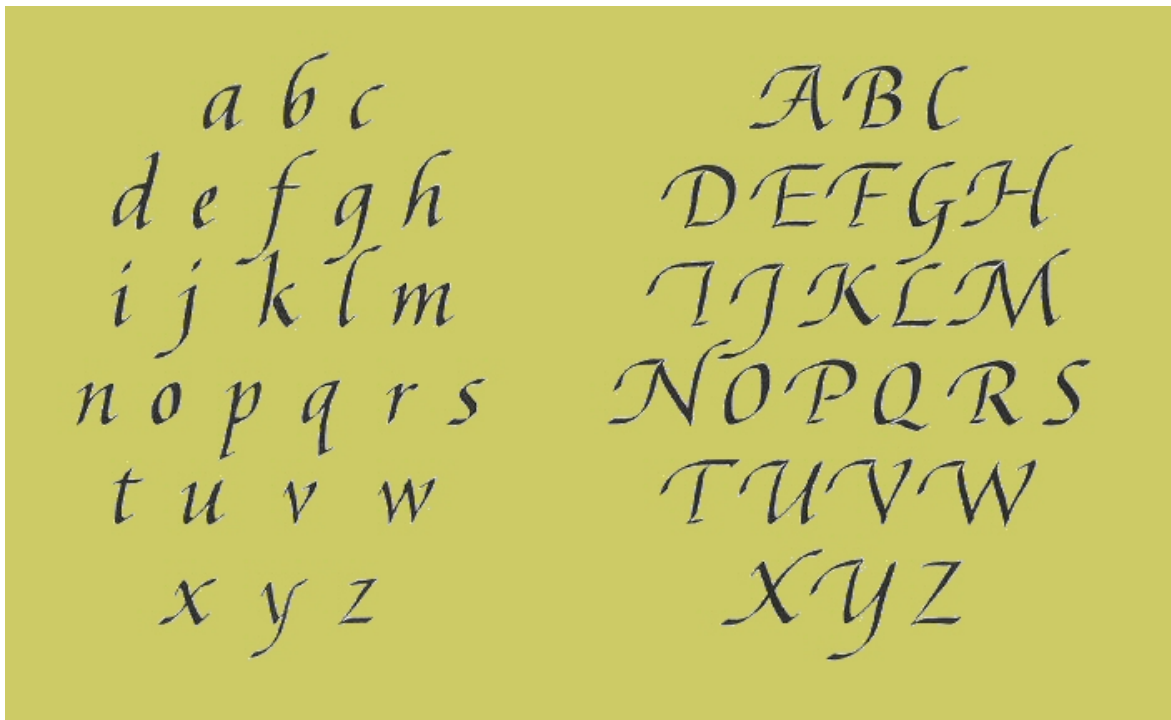
PRAKTISCHE TIPS KALLIGRAFISCH-ARTISTIEKE TIPS

ALFABET VAN DE KAPITALEN

KAPITALEN B, D, P, R, E, F, T KAPITALEN I, J, K, H, A, M, N, U, V, W, Y KAPITALEN C, G, L,

O, Q, S, X, Z

TERMINOLOGIE

INLEIDING

Het plaatsen van deze kalligrafiecursus op het internet is bedoeld voor diegenen die in het verleden reeds een basiscursus volgden en die deze cursus willen gebruiken als herbronning, als een opfrisser om opnieuw aan de slag te gaan met kalligrafie. Ook anderen, geïnteresseerden vinden hierin misschien nuttige informatie. Maar denk eraan : **met kalligrafie beginnen, kan niet zonder begeleiding .**

Vooraf de beginner heeft nood aan het 'handje-vasthouden', aan de voorbeelden, de instructies, de suggesties, de verbeteringen van de lesgever.

Het opzet van deze cursus is zich door studie en praktijk één lettersoort eigen te maken, als basis waarop daarna een persoonlijke ontwikkeling en verdieping in andere schriftsoorten mogelijk kan zijn.

De meest aangewezen schriftsoort is het **Humanistisch Cursief**, omdat uit dit lettertype, via het zwelschrift, ons schoonschrift is voortgekomen, en ook omdat het, mits oefening natuurlijk, tamelijk vlot te schrijven is, en ook goed leesbaar is. Deze lettersoort kom je trouwens veelvuldig tegen op o.a. etiketten, bierviltjes en allerhande reclameverpakkingen.

Van **geen** enkele schriftsoort, en dus ook niet van het Humanistisch Cursief, bestaat een **definitief voorbeeld**, omdat er binnen elk schrift vele variaties bestaan. De schriftsoorten die in de kalligrafie gebruikt worden zijn dan ook **syntheses** (van de variaties). Daarbij komt dan nog dat iedere kalligraaf aan een schriftsoort een **eigen interpretatie** geeft en er een **persoonlijke stijl** in ontwikkelt.

Het Humanistisch Cursief dat in deze cursus wordt aangeleerd is dan ook de [interpretatie van de lesgever](#), en voor de **beginnende kalligraaf is het noodzakelijk de theorie en de praktijk van deze cursus te absorberen en de modellen te kopiëren**, om dan later, als de fundering goed gelegd is, stilaan een eigen creatieve stijl te ontwikkelen door zich verder in de boeiende wereld van letters te verdiepen d.m.v. cursussen, boeken, tijdschriften, tentoonstellingen, workshops, ...

MATERIALEN & GEREEDSCHAP

DE BREDE PEN

[Deze brede pen](#) heeft een beitelvormige schrijfpunt, waardoor bij het schrijven de bekende contrasten en overgangen ontstaan tussen de zeer fijne en de zwaardere lijnen.

Behalve de ganzenveer en de rietpen biedt de kalligrafiemarkt een enorm assortiment aan van metalen pennen. We kunnen een onderscheid maken tussen :

- losse pennen die in een penhouder moeten gestoken worden
- pennen die vast zitten aan een penhouder
- vulpennen die schrijfklaar zijn

Het werken met indooppennen biedt het voordeel dat je de keuze hebt uit vele beitelbreedtes en beitelvormen, en ook dat je kan werken met andere inkten en verdunde plakkaat- of aquarelverf. Maar dat is werk voor later.

Om de aandacht ten volle te kunnen richten op alle exponenten van het Humanistisch Cursief gebruik je voor deze beginnerscursus best een degelijke kalligrafievulpen, zoals de 'Art Pen 2.3' van Rotring bijvoorbeeld, een misschien wat stugge maar degelijke kalligrafievulpen die in meerdere beitelbreedtes verkrijgbaar is.

DE INKT

De kalligrafievulpen werkt volgens hetzelfde systeem als de gewone vulpen, met inktpatronen. Deze patronen zijn in verschillende kleuren in de handel te verkrijgen. De meeste merken bieden druk- of zuigvulsystemen aan zodat je de pen kan vullen met een **niet-watervaste inkt** die je voorkeur heeft. Je kan je lege inktpatroon ook zelf vullen met een van gelijksoortige inkten gemengde kleur, door een injectiespuitje te vullen met deze inkt om die vervolgens in het schoongespoelde patroon te spuiten.

Om met andere dan niet-watervaste inkten, verdunde verven e.a. te schrijven heb je losse indooppennen nodig. Deze technieken komen echter in een eventuele andere cursus aan bod.

HET PAPIER

Je gebruikt best enkele of dubbele A4-bladen van een niet hout- of vezelachtig papier dat een goed beschrijfbaar glad oppervlak heeft.

BESCHERMBLAD

Dit is een gewoon stuk papier om op je schrijfoppervlak te leggen juist onder de lijn waarop je schrijft om zo het blad zuiver te houden van eventuele handcrèmes of transpiratievocht waardoor de inkt zou kunnen gaan uitvloeien of de pen slippen.

KRABELBLAD

Vooraleer de pen op het papier te plaatsen trek je best eerst op dit krabbelblad enkele lijnen om problemen te voorkomen wanneer je pen te weinig of te veel inkt geeft.

DOEKJE(-S)

Enkele textiellapjes zijn echt onontbeerlijk voor de kalligraaf om tussendoor de penpunt schoon te vegen of om geknoei te voorkomen bij het wisselen van de inktpatronen.

POTLOOD, LAT, GOM

Deze attributen heb je nodig wanneer je op blank papier gaat werken en hulplijnen gaat uitzetten om te schrijven.

ONDERLEGLAD

Dit is een blad waarop de hulplijnen, zowel de horizontale alsook de schuine die de helling van het schrift aangeven (ongeveer 81°), staan. Dit onderlegblad kan je onder een blank vel print- of kopieerpapier, dat licht doorschijnend is, leggen. Je kan zelf meerdere onderlegbladen maken afhankelijk van de beitelbreedte van je pen en o.a. de regelafstand.

LINKSHANDIGE KALLIGRAFIE

De meest voorkomende positie is de **onderhandse**, waarbij de linkerhand vanuit de pols zo ver mogelijk naar links gedraaid wordt zodat de penbeitel in de juiste stand op het papier kan geplaatst worden.

Het kan helpen als je het papier een beetje schuin naar rechts beneden draait.

Bij de **bovenhandse** of **haakpositie** plaats je je hand boven de schrijflijn in een haakpositie door de pols naar beneden te buigen.

Het nadeel van deze positie is het omkeren van de trek- en duwrichtingen bij het vormen van de letters. Elke strek die een rechtshandige trekt (van boven naar beneden) wordt bij de linkshandige een geduwde, met als mogelijke problemen :

- moeilijke inkttoevoer
- niet zo natuurlijk vloeiend te schrijven
- gemakkelijk vlekken door met de hand over de natte letters te gaan

De derde positie is de **verticale**, waarbij het papier zodanig gedraaid ligt dat de schrijflijn haaks ligt t.o.v. de horizontale, en waarbij je dus van boven naar beneden werkt en je dezelfde streken kan trekken als de rechtshandige. De nadelen van deze methode zijn : - het moeilijk constant houden van dezelfde letterhelling - het ongewone perspectief dat de beoordeling bemoeilijkt Van deze drie methodes is de onderhandse de meest gebruikte en ook het meest aan te raden. Probeer de andere posities ook eens uit. Zelf heb ik ooit een cursiste gehad die volledig omgekeerd schreef, en met een verbluffend goed resultaat.

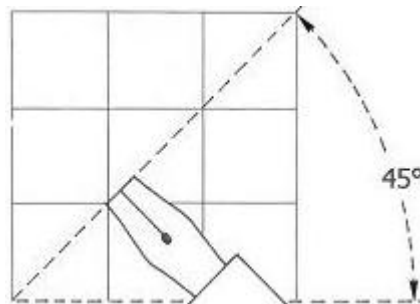
PRAKTISCHE KENNISMAKING MET PEN, INKT & PAPIER

De Art Pen 2.3 van Rotring functioneert zoals een vulpen, met inktpatronen. In de houder kan je best omgekeerd een reserve inktpatroon steken.

Op een gewoon krabbelblad kan je nu geduldig proberen de pen aan het schrijven te krijgen. Wanneer dit lukt zul je al onmiddellijk vaststellen dat je er zeer dunne en ook dikke lijnen mee kan trekken.

De breedste lijn is ongeveer **2mm**, en als je weet dat voor het Humanistisch Cursief de **x-hoogte** (= de hoogte van de kleine letters zonder kop of staart) **5 maal de beitelbreedte** is, wil dat zeggen dat voor deze pen de **x-hoogte ongeveer 10mm of iets meer** moet zijn, wat overeenkomt met twee ruitjes op het schrijfpapier.

In de **zaagtandoefening** trek je met de pen afwisselend **dunne en dikke lijnen**. Je plaatst de pen links in een hoek van een ruitje en zorgt dat de penbeitel gelijk staat met de denkbeeldige diagonaal die van links beneden naar rechts boven loopt. De pen staat nu onder een hoek van **45° t.o.v. de schrijfrichting**.

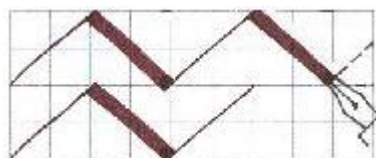
Dan trek je een lijn volgens die diagonaal over een afstand van twee ruitjes. Deze lijn is de dunste die je kan trekken.

Vervolgens trek je van boven een diagonale lijn naar rechts beneden over twee ruitjes, **zonder de 45°-stand van de beitel te veranderen**. Deze lijn is de dikste die je kan trekken.

Daarna herhaal je de vorige bewegingen. Je mag natuurlijk regelmatig de pen even oplichten en je arm iets verder schuiven.

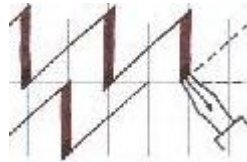
Deze oefening is goed wanneer :

- de dunne lijn echt de dunste is, en zuiver van lijn
- de dikke lijn echt de dikste is, en regelmatig is
- mooie rechte hoeken gevormd worden

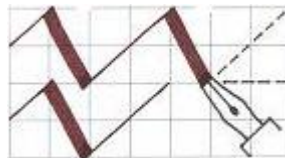

Als tweede oefening vertrek je zoals bij de vorige met een dunne lijn schuin opwaarts naar rechts over twee ruitjes, maar dan trek je een lijn **verticaal** naar beneden over twee ruitjes **zonder de 45°-stand van je pen te veranderen** . Dit gaat iets moeilijker omdat je onbewust je pennestand gaat veranderen. Daar moet je dus goed op letten!

De verticale lijn is ook minder dik dan de dikste van vorige oefening.
Probeer zuivere hoeken van 45° te vormen in de zaagtand.

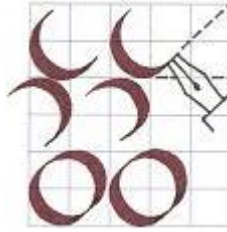
Als derde oefening vertrek je zoals bij de vorige met een dunne lijn schuin opwaarts naar rechts over twee ruitjes, en dan trek je een schuine lijn naar beneden over een lengte van twee ruitjes, maar **over een breedte van slechts één ruitje** . Probeer zuivere hoeken te maken.

Als vierde oefening vertrek je links boven met een dikke lijn schuin naar beneden rechts over twee ruitjes, en vervolgens duw je de pen van beneden naar boven over de lengte van twee ruitjes en de breedte van één ruitje. De dikte van deze opgaande lijn is maar de helft van de dikste lijn. Nu mag je geen zuivere hoeken hebben, maar **moet er een knik in elke hoek te zien zijn** .

Probeer als vijfde oefening enkele cirkels te vormen. Teken eerst een reeks linkerhelften van cirkels, en dan een regel met rechterhelften, om tenslotte de twee samen te voegen tot cirkels. Je begint dus steeds met de linkerhelft links boven, om er dan de rechterhelft tegenaan te plaatsen. Deze rechterhelft begint dus ook links boven. Denk eraan de pennestand van 45° steeds te behouden!

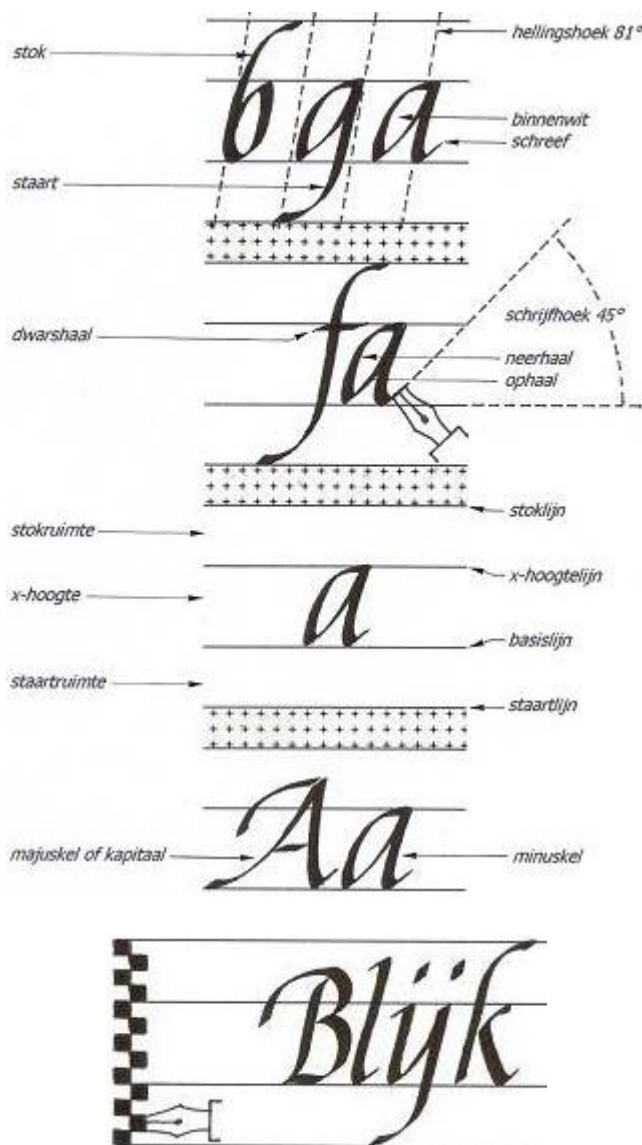
De zesde oefening is afgeleid van de tweede en bestaat uit losse vormen. Begin ongeveer in het midden van een ruitje en trek schuin opwaarts een dun lijntje naar de rechtse hoek, trek een verticale lijn naar beneden over een lengte van twee ruitjes, en beëindig deze vorm met een dun opwaarts lijntje naar rechts volgens de 45°-hoek.

De zevende oefening is afgeleid van de vorige. Het verschil zit hierin dat je de eerste hoek **zeer kort afrondt, net niet hoekig**, en zeker niet opvallend rond. Bij de tweede hoek beneden laat je de verticale lijn **iets boven de schrijflijn een beetje naar rechts uitwijken** en op de schrijflijn verder opwaarts eindigen met een dun lijntje volgens de 45°-hoek.

LETTER

Het Humanistisch Cursief is een **hellend** schrift (ongeveer 81° t.o.v. de schrijfrichting) en kenmerkt zich door zijn **smalle en gespannen vormen** (er komen bijna geen ronde vormen voor) en de **elegante stokken en staarten** .

De hoogte van de letters hangt af van de breedte van de penbeitel. Voor dit schrift wil dat zeggen dat de **x-hoogte** (de hoogte van de minuskel of kleine letter zonder stok of staart) gelijk is aan **5 beitelbreedtes** .

De stokken zijn dan van 3 tot 4 beitelbreedtes hoog en de staarten 3 tot 4 beitelbreedtes lang.

Het is belangrijk te weten dat de majuskels of **kapitalen** een hoogte hebben van **ongeveer 7 beitelbreedtes** en dus iets kleiner zijn dan de minuskels met stokken.

De schrijfhoek of **pennestand** voor dit cursief is hoofdzakelijk **45°** . Enkele uitzonderingen uit ethetische noodzaak zullen deze regel bevestigen.

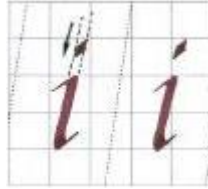

Het essentiële uitgangspunt voor de lettervorm is de **gespannen gebogen lijn** , zoals in bovenstaans schema is samengevat. De vier punten komen in vele lettervormen terug en vormen het geraamte van de letters. De opgaande en doorhangende bogen zijn steeds asymmetrisch.

Voor het evenwicht van elk letterteken is het **optische midden** van de letter belangrijk. Het ligt een beetje boven het geometrische midden, en speelt een rol bij het plaatsen van de dwarsstreep bij de kapitalen E en H. Bij de A, de G en de F echter bevindt deze dwarsstreep zich juist onder dat geometrische midden. Ook bij bepaalde minuskels, zoals de e, de k en de x, speelt het optische midden een belangrijke rol. Je kan stellen dat je steeds moet vermijden een letter op te delen in twee gelijke delen.

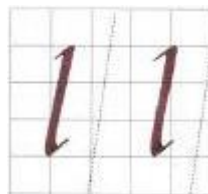

DE KLEINE LETTERS : i, l, j, a, g, q, d, u, ij, n, m, h, b, p, r

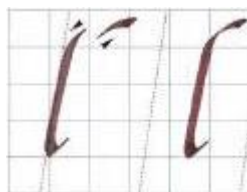
De vorm van de 'i' is bijna dezelfde als die van de zevende oefening, behalve dat nu de neerwaartse verticale streek **lichtjes schuin volgens de helling van 81°** moet getrokken worden.

Het puntje op de 'i' moet **in het verlengde van de letter** staan, en moet getrokken worden van boven naar beneden **volgens de 81°-helling** .

Wanneer je nu de i-vorm halverwege in de stokruimte begint en op de schrijflijn beëindigt, dan heb je de 'l' met de rechte stok.

Met deze eerste twee letters kan je nu reeds het eerste woordje schrijven, de Chinese lengtemaat 'li'. Schrijf enkele regels vol met afwisselend de 'i' en de 'l'. Plaats de neerhalen telkens op afstanden die ongeveer de helft bedragen van de x-hoogte. Dit is een goede **ritmische oefening** .

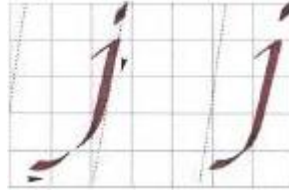
De letter 'l' met gebogen stok wordt in twee keer geschreven.

De **eerste beweging** is de neerhaal die op ongeveer 2/3 in de stokruimte begint met een **haarfijne lijn** volgens de 45°-hoek **die onmiddellijk afbuigt** , en dus ook verdikt, **naar de 81°-helling** , en doorgetrokken wordt tot aan de schrijflijn, waar ze eindigt zoals de 'i' en de 'l' met de rechte stok.

De **tweede beweging** begint op dezelfde plaats als de eerste, maar vertrekt **schuin opwaarts naar rechts afbuigend** om ongeveer tegen of iets onder de stoklijn **horizontaal te eindigen** .

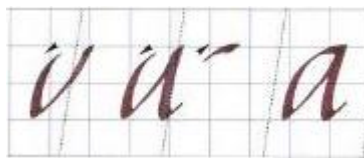
Buig dus nooit verder af naar beneden want dan gaat de lettervorm door het zware

bovengewicht de neiging vertonen om te vallen. Die zware vorm strookt trouwens niet met de sobere elegantie van dit letterschrift.

De letter 'j' begint zoals de 'i', maar nu wordt de neerhaal volgens de 81°-helling doorgetrokken tot ongeveer **halverwege de staartruimte** waar de streek **afbuigt naar links** tot het punt waar de pen **de dunste lijn** schrijft. Daar, waar de pen en de lijn volgens de 45°-hoek staan, stopt de eerste beweging.

De **tweede beweging** begint een twee tot drie beitelbreedtes naar **links** en minstens één beitelbreedte **onder het eindpunt van de eerste beweging**. De streek **begint horizontaal** en buigt af naar boven om het eindpunt van de eerste streek te raken. De plaatsing van het punt gebeurt zoals bij de 'i'.

De letter 'a' is **één van de belangrijkste letters** van het alfabet omdat ze de basis vormt voor een hele reeks andere letters.

Het binnenwit van de 'a' heeft als grondvorm een **driehoek waarvan de zijden naar buiten een beetje bol staan**.

Plaats voor de eerste beweging de penbeitel iets beneden de x-hoogtelijn en beweeg de pen **volgens de 45°-hoek naar links maar buig ondertussen geleidelijk af naar beneden, zonder echt naar binnen te draaien, tot bijna tegen de schrijflijn**. Neem daar, net voor de schrijflijn, een **zeer korte, net niet hoekige, bocht** en ga opwaarts verder met een **lichtjes doorhangende schuine streek** tot tegen de x-hoogtelijn, en kom terug naar beneden volgens de 81°-helling en beëindig deze beweging op de schrijflijn zoals bij de letter 'i'.

Om de letter te vervolledigen plaats je de beitel **op het vertrekpunt van de eerste streek** en beweeg je de pen **schuin opwaarts** volgens de 45°-hoek, ondertussen **naar rechts afbuigend** om tenslotte **horizontaal tegen de x-hoogtelijn** de letter dicht te maken.

Waarop moet je zeker letten ?

- Zorg dat je 'a' ongeveer de helft van de x-hoogte breed is.
- Zorg dat de schuine doorhangende opgaande lijn in de rechte neerhaal verdwijnt rond het midden van de x-ruimte.
- Zorg dat het laatste stuk van de beginnende linkerneerhaal niet naar binnen draait vooraleer deze streek de schrijflijn heeft bereikt.
- Controleer of je in de witruimte een driehoek kunt plaatsen.

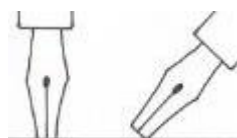
Maak de **eerste beweging van de 'a'** maar ga dan i.p.v. op de schrijflijn te eindigen met een schreef, verder volgens de 81°-helling en beëindig deze neerhaal omstreeks de helft van de staartruimte met een korte uitwijking naar links tot de lijn dun eindigt.

De **tweede beweging** is dezelfde als die waarmee je de 'j' voltooide. Zorg ervoor dat de linkerkant van de letter en ook het einde van de staart ongeveer op dezelfde denkbeeldige 81°-hellingslijn liggen.

Maak de eerste beweging van de 'a' maar ga i.p.v. op de schrijflijn met een schreef te eindigen, verder volgens de 81°-helling tot ongeveer 3/4 in de staartruimte en eindig met een eindschreef naar rechts.

In plaats van te eindigen met de klassieke schreef kan je de pen ook volgens de 45°-hoek naar links en naar rechts bewegen, en eventueel **met de hoek van de beitel de hoekjes**, gevormd door de neerhaal en het dunne voetlijntje, **zeer lichtjes afronden**. Je gebruikt daarvoor de inkt die is blijven staan wanneer je de pen van het papier oplichtte. Is de inkt opgedroogd dan plaats je de pen nog eens op het eindpunt met lichte druk.

Je kan de schreef of het voetlijntje ook onder een vlakkere hoek plaatsen, bijvoorbeeld 20° (i.p.v. 45°), waarbij je de penbeitel aan het einde van de neerhaal lichtjes moet verdraaien naar de vlakkere pennestand van ongeveer 20°. Rond de hoekjes lichtjes af met de hoek van de penbeitel.

De letter 'd' is een combinatie van de 'a' en de 'l' met de rechte stok. Ze wordt in drie bewegingen geschreven.

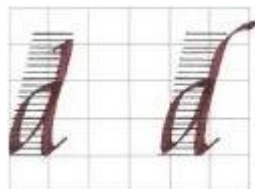
Het **eerste gedeelte** van de 'd' bestaat uit de 'a' zonder de rechtse neerhaal volgens de 81°-helling. Eerst maak je dus de beweging van de 'a' tot en met de schuin opgaande lichtjes doorhangende lijn tot tegen de x-hoogtelijn.

In de **tweede beweging** maak je de eerste vorm dicht zoals bij de 'a'.

De **derde beweging** bestaat uit een 'l' met rechte stok die zo geplaatst moet worden dat zijn neerhaal juist samenvalt met de denkbeeldige rechterneerhaal van de 'a'.

Waar moet je op letten ?

- Zorg dat de lange neerhaal niet in de witruimte van de eerste vorm dringt zodat er rechts geen stukje van die vorm kan uitsteken.
- Zorg dat de lange neerhaal niet te ver naar rechts staat zodat de dikte van die neerhaal samen met de dikte van de rechterbovenhoek van de eerste vorm geen verzwarende kan geven.
- Gebruik bij voorkeur de 'd' met de rechte stok, omdat de 'd' met de gebogen stok een minder evenwichtige lettervorm geeft.

De letter 'u' is een combinatie van de 'i' en de 'a'.
Begin deze letter met de vorm van de 'i' maar i.p.v. de eindschreef te plaatsen ga je vanaf de schrijflijn verder met de eerste beweging van de 'a'. Wanneer de u-vorm goed is zou je er een a' in moeten kunnen plaatsen.

De 'ij' is een combinatie van de 'u' en de 'j'.
Schrijf eerst de 'u' maar i.p.v. met de eindschreef te eindigen trek je de neerhaal verder volgens de 81°-helling in de staartruimte, en werk je de staart af zoals bij de 'g'. Zorg ervoor dat ook hier de linkerneerhaal en het einde van de staart ongeveer op dezelfde denkbeeldige 81°-hellingslijn liggen. Het plaatsen van de puntjes gebeurt zoals bij de 'i'.

De letter 'n' is ongeveer een omgekeerde 'u', en de a-vorm moet er dus omgekeerd in geplaatst kunnen worden.

Begin, zoals bij de 'i' met de beginschreef, vervolgens de linkerneerhaal die nu echter moet doorlopen tot op de schrijflijn. Ga dan, **zonder de pen op te lichten in dezelfde neerhaal terug opwaarts om er omstreeks het midden van de x-hoogte in een vloeiende beweging naar rechts, lichtjes gebogen, uit te komen**. Ga met deze licht gebogen streek verder tot bijna tegen de x-hoogtelijn waar je **een zeer kort bochtje** neemt naar rechts om dan met een neerhaal de letter te beëindigen met een eindschreef op de schrijflijn. Probeer beide neerhalen evenwijdig te trekken aan elkaar volgens de 81°-helling.

De letter 'm' kan beschouwd worden als een dubbele 'n', en wordt op dezelfde manier geconstrueerd, zij het in één beweging tweemaal achter elkaar.

De letter 'm' is een **extra brede letter** omdat de witruimten tussen de neerhalen ongeveer dezelfde zijn als het binnenwit van de 'n'.

De letter 'h' is een combinatie van de 'l' en de 'n'.

Begin met de 'l', maar trek de neerhaal nu tot op de schrijflijn en maak vervolgens dezelfde beweging als bij de 'n'.

Deze 'h' kan zowel met rechte stok als met de gebogen stok geschreven worden.

De letter 'b' met de gebogen stok is ongeveer de omgekeerde 'g' en de 'b' met de rechte stok is ongeveer de omgekeerde 'q'.

Maak het eerste gedeelte van de letter 'h' maar ga, i.p.v. de rechtse neerhaal volledig te trekken, nu **ongeveer halverwege de x-hoogte met een licht doorhangende streek naar links uitwijken om op de schrijflijn horizontaal met de eerste neerhaal een hoek te vormen**.

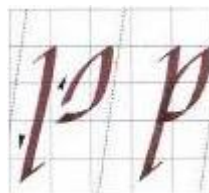
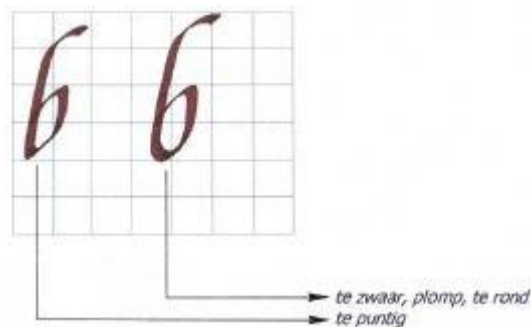
Je kan de 'b' ook anders schrijven door de eerste neerhaal niet door te trekken tot op de schrijflijn, maar door **tegen de schrijflijn een zeer korte bocht te maken naar rechts, ondertussen je beitel van de 45°-stand draaiend naar een vlakkere stand van bijvoorbeeld 30°** en deze streek te beëindigen met een

soort schreef die nu echter vlakker staat dan de 45°.

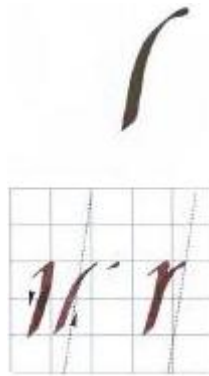
Plaats vervolgens de **pen beneden in de neerhaal**, beweeg de pen in de neerhaal opwaarts en kom er omstreeks het midden van de x-hoogte in een vloeiende beweging naar rechts uit. Ga verder zoals bij de eerste 'b', maar laat nu de licht doorhangende neerwaartse lijn naar links aansluiten op het dunne eindlijntje van de eerste beweging.

Waarop moet je letten bij deze tweede 'b' ?

- Wanneer je de i-vorm eindigt met een gewone eindschreef onder de 45°-hoek, krijg je beneden een te smalle en te hoekige 'b' waarvan de doorhangende lijn te recht en te dun is, en de letter balanceert op een te puntige basis en neigt naar rechts om te vallen. Beëindig de schreef dus beter onder een vlakkere pennestand.
- Wanneer je de i-vorm eindigt met een bocht waarbij de breedte van de beitel in de lijndikte wordt meegenomen, krijgt de letter een zware en plumpe basis. Wijk dus op de schrijflijn zeer kort uit naar rechts onder een vlakke pennestand.

De eerste beweging van de 'p' begint zoals de 'j' maar de neerhaal loopt verder tot ongeveer 3/4 in de staartruimte waar ze eindigt zoals de 'q'. Plaats vervolgens de pen iets boven de schrijflijn in de eerste neerhaal en werk verder af zoals bij de eerste 'b'.

De letter 'r' begint zoals de 'n', met dit verschil dat de **opgaande lichtjes gebogen streek nu iets hoger uit de neerhaal komt en iets minder ver naar rechts uitwijkt** , waar ze tegen de x-hoogtelijn stopt.

Voordat je de pen oplicht, druk je lichtjes op de pen zodat er wat inkt blijft staan. Met de hoek van de beitel kan je dan aan de dunne eindlijn een **ellipsvormige verdikking tekenen** . Let op : deze verdikking moet luchtig en elegant blijven.

De 'r' die je dan bekomt is iets smaller dan bijvoorbeeld de 'n', en daar is een goede reden voor. Wanneer de 'r' even breed is als de 'n' levert ze nog al eens problemen op in verband met de spatiëring van letters binnen een woord, omdat ze het evenwicht tussen de ruimte-innemende lettervormen en de beeldvrije (wit-)ruimte kan verstoren. Zo kan bij gebruik van een brede 'r' een in het oog springende witte vlek ontstaan tussen de 'r' en de volgende letter.

WOORD

De esthetische waardering voor een kalligrafisch geschreven woord wordt, behalve door de goede vormgeving van de letters, ook bepaald door een **goede letterspatiëring** en een **regelmatig ritme** .

Om dit te bekomen zou er een **evenwicht** moeten zijn **tussen de ruimte-innemende vorm** van de letters **en de beeldvrije ruimte** van (= binnenwit) en tussen (= tussenwit) de letters.

Vooraf de **gelijkwaardigheid van binnenwit en tussenwit** dient nagestreefd te worden.

Om een gelijkmatige spatiëring te verkrijgen zou je ervoor moeten zorgen dat, alhoewel de uiterlijke vorm van het tussenwit anders kan zijn, de oppervlakte of de inhoud ervan ongeveer gelijk blijft.

Houd er wel rekening mee dat bij lettervormen die aan één zijde of aan beide zijden open zijn, het binnenwit helemaal of gedeeltelijk in de beeldvrije ruimte van de letter kan binnendringen.

Nu wordt het tijd iets meer aandacht te besteden aan enkele **ritmische oefeningen** in het schrijven van woorden.

Om het ritme in de hand te krijgen en het gevoel voor spatiëring aan te scherpen is het goed te beginnen met woorden die samengesteld zijn uit letters met neerhalen volgens de 81°-helling.

De letter 'a' of 'n' kan als basis genomen worden voor de spatiëring.

Probeer **gelijkwaardige ruimten** te creëren **tussen alle neerhalen** .

DE KLEINE LETTERS : t, c, e, o, f, k, s, v, w, x, y, z

De neerhaal van de kleine letter 't' begint iets boven de x-hoogtelijn (ongeveer 1/4 in de stokruimte) en wordt op de schrijflijn beter niet afgewerkt met de klassieke eindschreef zoals bij de 'i', omdat de letter dan op een te puntige basis balanceert zoals bij de tweede 'b'.

Het is beter **tegen de schrijflijn kort naar rechts uit te wijken en ondertussen de beitel naar een vlakkere stand te draaien** van bijvoorbeeld 30°, en deze beweging af te werken met een dun lijntje onder die vlakke hoek.

Omdat de **horizontale dwarsbalk** , getrokken met een 45°-pennestand, veel te zwaar oogt, is het beter hiervoor ook de vlakkere pennestand van 30° te gebruiken. Wanneer je de aanzet van de dwarsstreep begint met een zeer lichte opwaartse aanzet en de streep beëindigt met een zeer lichte opwaartse afzet, kan dit de sierlijkheid van de letter ten goede komen op voorwaarde dat dit bijna onopvallend

gebeurt.

De dwarsstreep **steekt links een weinig en rechts iets verder uit** . Ze wordt geplaatst **onder tegen de x-hoogtelijn** .

De 'c' begint met ongeveer dezelfde neerhaal als bij de 'a', maar hier **wijkt de neerhaal iets boven de schrijflijn een beetje uit naar binnen** (bij de 'a' verliep dit gedeelte ongeveer verticaal) en wordt tegen de schrijflijn een zeer korte bocht gemaakt, **ondertussen de beitel draaiend naar een vlakkere stand** (zoals bij de tweede 'b' en ook bij de 't'), en eindigt deze beweging met een dun schuin opwaarts lijntje onder de vlakkere hoek.

De letter wordt **vervolledigd** met een boogje dat ongeveer hetzelfde is als dat waarmee de 'a' dichtgemaakt is.

Probeer het uiteinde van het boogje bovenaan en het uiteinde van het dunne eindlijntje beneden op één lijn te krijgen, evenwijdig aan de 81°-helling.

De **eerste beweging** van de 'e' is dezelfde als die van de 'c'.

De **tweede beweging** vertrekt op het beginpunt van de eerste, schuin opwaarts volgens 45°, en maakt tegen de x-hoogtelijn een zeer kort bochtje, naar beneden draaiend, ongeveer verticaal, om dan naar links uit te wijken en iets boven het midden van de x-hoogte tegen de eerste neerhaal te eindigen.

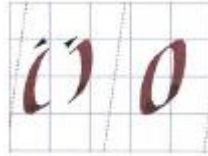

Deze laatste beweging eindigt bijna horizontaal zodat er een kleine verdikking ontstaat bij de aansluiting met de eerste neerhaal.

Deze verdikking kan vermeden worden door de laatste beweging te stoppen op het punt waar de lijn het dunst wordt, en vervolgens de inkt, die is blijven staan

wanneer de pen opgelicht is, met de hoek van de beitel in een vloeiende beweging mee te nemen tot tegen de eerste neerhaal.

Het **oog van de 'e' is dus langwerpig elliptisch** , en zeker niet rond !

Ook bij de letter 'o' is de **eerste beweging** dezelfde als die van de 'c' en de 'e'.

De **tweede beweging** begint ook nu waar de eerste begon, en gaat schuin opwaarts volgens de 45°-hoek en maakt tegen de x-hoogtelijn een kort bochtje naar beneden in een licht gebogen neerhaal die beneden aansluit op de dunne eindlijn van de eerste beweging.

Het binnenwit van de 'o' moet een **gave, iets naar rechts hellende, ellips** vormen.

De letter 'f' is de enige letter die zowel een stok als een staart heeft.
De horizontale dwarsstreep is dezelfde als die van de 't'.

Het begin van de 'k' is te vergelijken met het begin van de 'h', maar de licht gebogen opgaande lijn komt iets hoger uit de eerste neerhaal, wijkt dus iets minder uit naar rechts, en tegen de x-hoogtelijn wordt een smalle lus gevormd die enigszins te vergelijken is met het oog van de 'e'.

De licht doorhangende neerwaartse dunne lijn van die lus **raakt de eerste neerhaal net niet, iets boven het midden van de x-hoogte** . Vervolgens vormt de schuin naar rechts beneden gaande streek een stevige basis die eindigt op de schrijflijn met een schreef.

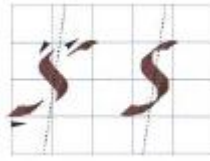
Een elegante variante op deze letter wordt uirgevoerd in een viertal stappen.

Eerst wordt de verticale neerhaal tot op de schrijflijn getrokken. Een rechte stok zowel als een gebogen zijn mogelijk. Vervolgens wordt de beitel **iets boven het midden van de x-hoogte net niet tegen de neerhaal** geplaatst om vandaar schuin opwaarts naar rechts af te buigen en ongeveer tegen de x-hoogtelijn te eindigen zoals de 'r'.

Daarna wordt de beitel terug geplaatst waar de vorige beweging begon om de steunvoet te plaatsen.

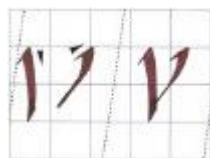

De 's' is een tamelijk **smalle letter** die wordt opgebouwd uit drie streken.
De **eerste streek** begint iets onder de x-hoogtelijn met een korte beweging naar links volgens de 45°-hoek, vrijwel onmiddellijk gevolgd door een korte bocht en verder schuin naar rechts beneden waar zij iets boven de schrijflijn eindigt met een bocht naar links. Dit schuine middenstuk van de eerste streek is een **rechte lijn**, geen kronkelende lijn.

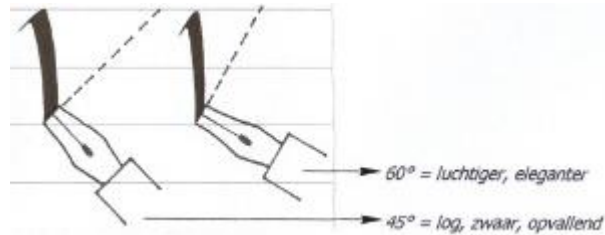
De **tweede streek** vertrekt iets naar links op de schrijflijn, tamelijk vlak, in een vlakke boog over de schrijflijn om aan te sluiten op het einde van de eerste streek. Deze streek is een verkleinde weergave van de vlakke boog van de staartletters.

De **derde streek** begint op het vertrekpunt van de eerste met een zeer korte beweging schuin naar rechts volgens de 45°-hoek om dan af te buigen naar rechts met een klein vlak boogje tegen de x-hoogtelijn.

De **bovenste binnenboog** mag best **iets kleiner** zijn **dan de onderste** omdat wanneer beide gelijk zijn, de bovenste optisch groter zal lijken. Probeer vooral de **binnenbogen mooi vloeiend** te doen verlopen.

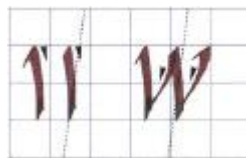
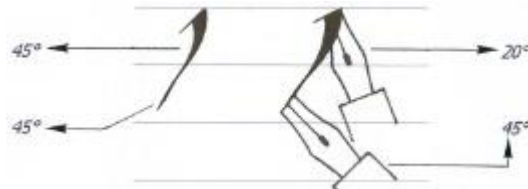

De **eerste, linkerneerhaal** van de 'v' wordt getrokken met een **steilere pennestand** van bijvoorbeeld 60° omdat deze anders in het schriftbeeld zou opvallen door zijn zwaarte.
Deze streek wordt ook tamelijk **steil** geplaatst om de letter haar helling van 81° te geven, en is **licht gebogen**.

De **tweede beweging** wordt getrokken met een **45°-pennestand**, of een **vlakkere pennestand** van bijvoorbeeld 25° waarbij de penbeitel echter tijdens de neerwaartse beweging geleidelijk gekanteld moet worden tot de klassieke 45° om deze neerhaal niet te zwaar te maken.

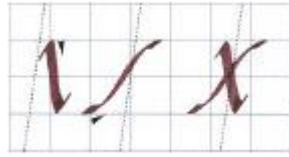
Deze beweging begint iets beneden de x-hoogtelijn met een dun opwaarts lijntje dat tegen de x-hoogtelijn een kort, scherp bochtje (net niet hoekig) naar beneden neemt en in een **vloeiende licht golvende beweging** beneden op de eerste neerhaal aansluit iets boven het einde van de eerste neerhaal.

De 'w' wordt opgebouwd uit **vier neerhalen** waarvan de eerste (links) en de vierde (rechts) op dezelfde wijze getrokken worden als bij respectievelijk de eerste en de tweede van de 'v'.

Het is aan te raden na de eerste neerhaal **de derde neerhaal te plaatsen ongeveer evenwijdig met de eerste. Deze derde neerhaal is dezelfde als de eerste**, dus ook getrokken met een steile pennestand, maar zonder de beginschreef.

Na het plaatsen van de vierde neerhaal (dezelfde als de tweede van de 'v') plaats je de penbeitel onder een hoek van 45° tegen de x-hoogtelijn in de derde neerhaal en maak je dezelfde beweging als bij de vierde neerhaal om beneden iets boven de schrijflijn aan te sluiten op de eerste neerhaal.

De **eerste beweging** van de 'x' wordt getrokken met een **steile pennestand** om dezelfde reden als bij de 'v' en de 'w'. Deze neerhaal moet ook **tamelijk steil** geplaatst worden om de letter haar 81°-helling te geven.

De **tweede streek** wordt getrokken met de klassieke 45°-pennestand en begint op de schrijflijn tamelijk vlak om dan schuin opwaarts te draaien naar rechts boven in een vloeiende beweging. Ze kruist de eerste neerhaal iets boven het midden en eindigt tegen de x-hoogtelijn met een klein vlak boogje.

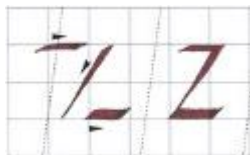

De 'y' is de vierde letter op rij waarvan de **eerste neerhaal met een steilere pennestand** wordt getrokken. De eerste beweging is te vergelijken met de eerste van de 'v', maar is iets minder steil geplaatst en **eindigt met een soort schreef**.

De **tweede neerhaal** vertrekt op ongeveer 4/5 in de x-ruimte met een pennestand van 45° of eventueel **iets steiler** (wat de letter eleganter maakt) met een korte beweging naar links en afdraaiende naar beneden volgens de 81°-helling om, zoals bij de staartletters in de staartruimte te eindigen met de klassieke gebogen **staart, getrokken met de 45°-pennestand**. Tegen de x-hoogtelijn wordt deze streek vervolledigd met een zeer kort vlak boogje met 45°-pennestand of met het **ellipsvormige einde** zoals bij de 'r' en de 'k'.

Om te voorkomen dat de twee neerhalen elkaar zouden raken en een opvallende verdikking zouden veroorzaken is het nodig de tweede neerhaal zo te plaatsen dat een **klein stukje van het schreefje van de eerste neerhaal zichtbaar** blijft.

De laatste letter van het alfabet, de 'z', lijkt gemakkelijk maar is het niet. Indien de letter getrokken wordt met een 45°-pennestand, dan krijg je als resultaat een 'z' die samengesteld is uit twee tamelijk zware horizontale streken en een zeer dunne diagonale streek, echter zonder vloeiende overgangen zoals we die kennen van de andere letters.

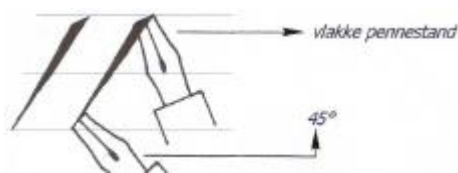
Indien je de letter schrijft met een vlakke pennestand, dan verdunnen de twee horizontale streken en verdikt de diagonale neerhaal zodat de lijndikte overal ongeveer dezelfde is. Ook nu herken je in deze 'z' geen overgangen.

Om toch een elegante letter te verkrijgen met overgangen trek je de **bovenste horizontale streek met een vlakke pennestand** (zoals het dwarsstreepje van de 't', dus ook met de zeer lichte opwaartse beweging in het begin).

Je trekt vervolgens de **diagonale neerhaal**, in het begin met de **vlakke pennestand**, maar je **verdraait de beitel tijdens de neerwaartse beweging geleidelijk tot 45°**.

Het is best deze diagonale neerhaal afzonderlijk in te oefenen.

Op de schrijflijn behoud je de **45°-stand** om de **horizontale streek** te trekken, die je beëindigt met dezelfde lichte opwaartse beweging als bij het dwarsstreepje van de 't' en de 'f'.

Om de letter **haar evenwicht en haar 81°-helling** te geven moet het beginpunt van de bovenste horizontaal iets terugspringen t.o.v. de linkerkant van de onderste horizontaal. Aan de rechterzijde moeten het einde van de bovenste en het einde van de onderste horizontaal ongeveer op dezelfde verticale lijn liggen.

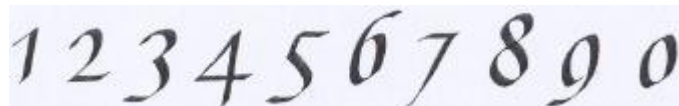

CIJFERS EN ANDERE

CIJFERS

In het eerste millennium van onze jaartelling gebruikte men letters om getallen te vormen : de Romeinse cijfers.

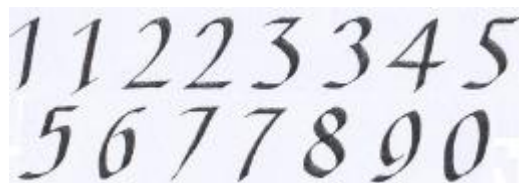
Tijdens de eerste helft van het tweede millennium ontstonden er cijfers die afgeleid waren van de Arabische cijfers. Later evolueerden deze tot de cijfervormen die we vandaag kennen.

Zoals er bij de letters stok- en staartletters zijn, zo zijn er ook cijfers die onder of boven de x-ruimte uit komen. Van de tien cijfers zijn er drie die binnen de x-ruimte geschreven worden, namelijk de 1, de 2 en de 0. Vijf komen onder de schrijflijn uit : de 3, 4, 5, 7 en de 9. De resterende twee steken boven de x-hoogtelijn uit : de 6 en de 8.

Elke cijfervorm die veel ruimte nodig heeft krijgt die. Een 1, een 2 en een 0 hebben minder ruimte nodig en blijven daarom binnen de x-ruimte.

Deze oude of **antieke cijfers** geven het schriftbeeld een speels karakter.

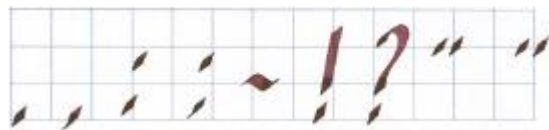
In de **moderne versie** worden de cijfers even groot geschreven. De 1, de 2 en de 0 worden dan even groot geschreven als de andere cijfers, en komen dus boven de x-hoogtelijn uit. De cijferhoogte is dan ongeveer 7 beitelbreedtes of de hoogte van de kapitalen.

AMPERSAND

Het van het Latijnse 'et' afgeleide en-teken of ampersand kan op meerdere manieren geschreven worden.

LEESTEKENS

LIGATUREN

Een ligatuur is een **verbinding tussen twee letters** door één of meer streken.

VORMAFWISSELING

Wanneer twee stok- of staartletters achter elkaar moeten geschreven worden is het vaak beter niet twee identieke vormen achter elkaar te plaatsen, maar voor afwisseling te zorgen door de **vormen te variëren** .

LETTERVARIANTEN

KRULLEN

Het decoreren van letters stamt uit de renaissanceperiode.

We kunnen een onderscheid maken tussen **krulletters** en **krulversieringen** .

Krulletters zijn **letters waaraan een krul kan toegevoegd** worden om een lege ruimte aan het eind van een alleenstaand woord of een regel te vullen, of om een al te grote afstand tussen titel en tekst te verkleinen.

Maar een krul kan ook gewoon een mooi en boeiend uiteinde van een letter zijn.

Sommige letters lenen er zich toe om met krullen versierd te worden, andere minder. De meest geschikte letters zijn deze die van zichzelf een stok of staart hebben of die een krachtige verticale of schuine strek hebben die gemakkelijk verlengd kan worden.

Ook de kapitalen van het humanistisch cursief lenen er zich toe om met sierlijke krullen geschreven te worden.

Krulversieringen zijn meer creatieve en zwierige versieringen die kunnen bestaan uit eenvoudige vertakkingen, maar ook uit ingewikkelde netwerken van lijnen en lussen.

Krullen moeten één geheel vormen met een deel van de letter of met het karakter

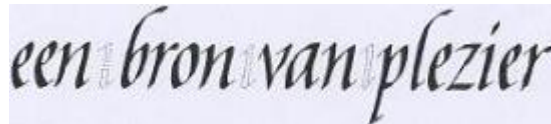
van het schriftbeeld, en mogen dus geen onnatuurlijke bewegingen zijn. Ze moeten met **vloeiende bewegingen, snelheid en directheid** uitgevoerd worden, en vergen veel oefening en penbeheersing. Bouw omvangrijke krullen best op in meerdere natuurlijke streken.

Waarop moet je letten ?

- Ze moeten licht en luchtig zijn.
- Ze mogen de letter niet verhullen.
- Ze moeten elliptisch (dus niet cirkelvormig) en gelijkmatig zijn.
- Laat nooit meer dan twee lijnen elkaar kruisen in eenzelfde punt.
- Laat naast elkaar liggende krullen parallel verlopen.
- Laat dikke streken elkaar niet kruisen.
- Dunne streken mogen elkaar kruisen, en een dunne strek ook een dikke.
- Laat streekeinden en curven ovaal of gebogen eindigen.
- Eindig een krul steeds ofwel met een naar binnen (dus nooit van de letter weg naar oneindig wijzend) draaiende haarlijn ofwel met een kleine verdikking die ontstaat bij een kleine bocht.

SCHRIFTBEELD

WOORDAFSTAND

Evenals uitgebalanceerde elegante lettervormen, goede letterspatiëring en regelmatig ritme, is ook de **woordafstand** belangrijk om een evenwichtig schriftbeeld te krijgen.

Een handig hulpmiddel om een regelmatige woordafstand te bekomen is telkens tussen de laatste letter van een woord en de eerste letter van het volgende woord met potlood (eventueel een breed timmermanspotlood) de kleine letter 'i' te schrijven volgens de regels van de letterafstand. Nadien gom je deze voorzichtig weg.

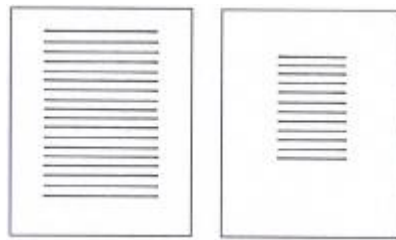
INTERLINIËRING

De witruimte tussen de regels moet over het algemeen zo zijn dat staarten van de ene regel nooit in de stokken van de volgende regel verward kunnen geraken, of m.a.w. de stokruimte van de ene regel mag de staartruimte van de andere nooit overlappen.

Het overlappen van staart- en stokruimte kan enkel wanneer starten en stokken elkaar nergens raken.

Indien je de interlinie groter maakt krijgt de kalligrafie een luchtiger karakter. Natuurlijk kunnen hier ook afwijkingen de bovenstaande regels bevestigen, maar dit is enkel weggelegd voor gevorderde kalligrafen die goed kunnen inschatten wat wel en wat niet kan.

BLADSPIEGEL

Een tekst wordt altijd omgeven door een **marge**, die niet enkel aangebracht is om esthetische redenen, maar ook om de tekst los te maken van de omgeving. We spreken van een **bladspiegel** (het blad, de pagina) en van de **schrijfspiegel** (het tekstblok).

Het is altijd beter grote marges te nemen, want veel wit rondom de schrijfspiegel stoort niet, te weinig wit echter stoort altijd.

Wanneer je rondom dezelfde marge gebruikt, zal het je opvallen dat de marge aan de onderkant kleiner lijkt. Om dit te compenseren maak je het **staartwit** groter. Het wit bovenaan de bladspiegel, het **kopwit** zal groter lijken dan het **zijwit**. Dit compenseer je door het kopwit iets kleiner te maken. Een goede verhouding is bijvoorbeeld :

- kopwit : 2,5
- zijwit : 3
- staartwit : 4

De ervaren kalligraaf met zijn artistieke bagage echter bedient zich veelal van vrijere compositieschema's.

REGELVAL

De regelval is de manier waarop de regels beginnen en eindigen. Wij schrijven van links naar rechts, en de meest logische regelval is dan ook **linkslijnend**, waarbij aan de linkerkant een verticale kantlijn gevormd wordt.

Een regelval die tegelijk links- en rechtlijnend is kan enkel door ongelijkwaardige woordspaties en witte open ruimten in het tekstbeeld, en is daarom voor kalligrafie onbruikbaar.

Bij de **rechtlijnende** regelval vormen alle regels rechts een verticale kantlijn.

Bij de **gecentreerde** regelval verspringen de regels links en rechts, maar valt het midden van elke regel samen met een denkbeeldige verticale middellijn.

En tenslotte is er ook nog de **vrije** regelval.

TIPS

PRAKTISCHE TIPS

- De ideale lichaamshouding : rechte rug, twee voeten plat op de grond, de ellebogen kunnen vrij bewegen over het schrijffoppervlak.
- Een licht hellend schrijffoppervlak biedt een zeer goed overzicht van je werk, vergemakkelijkt het vloeien van de inkt, en laat je toe een goede schrijfhouding aan te nemen.
- Transpiratievocht of handcrèmes kunnen op het schrijffoppervlak plekken achterlaten waar de inkt gaat uitvloeien, of waar de pen kan wegglijden. Gebruik daarom best een beschermblad.
- Houd de ondergrond lichtjes verend door onder je schrijfblad enkele vellen papier te leggen, zodat het papier zich om de penpunt kan vormen.
- Bij het maken van ronde bewegingen moet de voorarm vrij zijn en moet de schrijvende hand lichtjes ondersteund worden door de pink.
- Vooral in het begin moet je je hand af en toe even ontspannen. Een beginner houdt gewoonlijk de pen te stevig vast, wat een pijnlijke schrijfhand tot gevolg kan hebben.
- Probeer de pen ontspannen in je hand te houden, en neem ze laag vast. Laat de onderkant van de penhouder rusten tussen duim en wijsvinger, en houd de penhouder niet rechtop naar het plafond gericht. Indien je je pen steil plaatst zal deze in het papier krassen.
- Om gebibber bij de lange op- en neerhalen te voorkomen, haal je best diep adem voor de lange strek, en adem je daarna rustig uit.
- Bij sommige letters moet je de pen naar boven duwen en is het aangeraden niet teveel druk op de pen uit te oefenen.
- In het begin kan je voorbeeldletters op een dun doorzichtig papier overtrekken als tijdelijke oefening.
- Plaats de beitel steeds haaks op het schrijffoppervlak en zorg voor een gelijkmatige druk. Indien je iets teveel druk op de linkerkant van de beitel geeft, krijg je rechts een rafelige lijnrand. Teveel druk op de rechterkant van de beitel geeft links een rafelige lijnrand.

Te veel druk van de duim

Te veel druk van de vinger

KALLIGRAFISCH-ARTISTIEKE TIPS

- In het Humanistisch Cursief komt geen enkele echte cirkelvorm voor. De O-vorm is elliptisch en de bogen in vele letters zijn asymmetrisch en vertonen een lichte uitstulping.

- Bij de letters die eindigen met een schreef moet je er voor zorgen dat je de neerwaartse eindstreek beneden beëindigt met een korte uitwijking op de schrijflijn naar rechts, onmiddellijk gevolgd door het haarlijntje van de eindschreef, getrokken onder de 45°-hoek, dit alles in een vlotte beweging zonder vorming van hoeken. Maak dus zeker geen ruime bocht over de schrijflijn, want dan krijgt de letter op die plaats een storende verzwaring.

- Laat als beginner vooralsnog de bogen van stokken en staarten horizontaal en vlak eindigen. Zulke bogen ogen sober en toch elegant. Draai de boog dus zeker niet verder, want dan wordt hij veel te zwaar. Vermijd trouwens steeds een streek rechthoekig te beëindigen.

- Krullen zijn verlengingen en aanvullingen van stokken, staarten, kapitalen, de eerste of laatste letter van een woord. Deze krullen hebben echt ruimte nodig en mogen niet gecompriëerd worden binnen een kleine ruimte.

- Te overladen krullen leiden de aandacht af en komen bombastisch en geforceerd over, om niet te zeggen kitscherig. Teveel krullen over de tekstspiegel verspreid maken het werk overladen en smakeloos.
Soms is een elegante decoratie enkel aan de bovenzijde van een tekst of beneden reeds genoeg.
Het is vaak de kunst op tijd te stoppen, of je af te vragen wat er misschien nog teveel is.

- Probeer grondig de kracht en de elegantie van dit schrift uit te puren, voordat je naar decoratieve dingen grijpt en misschien vervalt in een krachteloos en gekunsteld kitscherig spelen met pen en lijn.

Dit wil echter ook niet zeggen dat je de perfectie moet nastreven.

Het is niet zo dat kalligrafie pas dan volmaakt is wanneer ze er 'als gedrukt' uitziet. Immers, de echte rijkdom van kalligrafie berust op een bijna arrogante ongekunsteldheid .

Oefen eerst dit formele schrift nauwkeurig in. Het stijve en gekunstelde zal later vanzelf verdwijnen om plaats te maken voor een vloeiend, persoonlijk en ongeforceerd schrift.

ALFABET VAN DE KAPITALEN

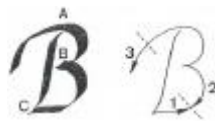
De letters op de zuil van Trajanus in Rome vormen de basis voor alle later ontwikkelde lettervormen. De vorm van deze letters werd bepaald door esthetische overwegingen. Het zijn typische steenhouwersletters die omwille van hun relatie tot het vierkant ook wel 'Capitalis Quadratis' genoemd werden.

De met de brede pen **cursief geschreven kapitalen** kunnen bij het Humanistisch Cursief gebruikt worden en ook apart zonder de leesbaarheid te schaden. In tegenstelling tot de Capitalis Quadratis, die op het vierkant en cirkel gebaseerd zijn, wordt voor deze kapitalen de **ellips als grondvorm** gebruikt. De hoogte van de letters is ongeveer zeven tot acht beitelbreedtes, en ze zijn dus iets kleiner dan de stokletters.

Bij het Humanistisch Cursief worden echter veelal **versierde kapitalen** gebruikt. In tegenstelling tot de vorige, eerder koele en strakke kapitalen, zijn deze letters elegant en sierlijk. Ze kunnen echter enkel aan het begin van een woord gebruikt worden.

KAPITALEN : B, D, P, R, E, F, T

De breedte van de 'B' is ongeveer de helft van de hoogte.
Het bovenste deel moet iets kleiner zijn dan het onderste, omdat bij gelijke delen het bovenste optisch te groot lijkt. Daarom eindigt de bovenste boog iets boven het meetkundige midden en raakt de verticale neerhaal net niet.

De hoofdletter 'D' is een letter die er gemakkelijk uitziet, maar niets is minder waar. Het bekomen van een mooie evenwichtige vorm vergt enige oefening. D's met een te hoge borst of met een hangbuik trekken de vorm uit evenwicht.

De boog van de 'P' eindigt iets beneden het meetkundig midden van de letterhoogte en raakt de verticale neerhaal net niet.

De boog van de 'R' eindigt op de meetkundige helft van de letterhoogte en raakt de verticale neerhaal net niet.

Het korte voetje beneden wordt horizontaal (niet golvend) onder een vlakke pennestand getrokken. Ook bij de 'R', de 'F', de 'T' en de tweede 'I' kom je dit voetje tegen.

De 'E' is een tamelijk smalle letter, zoals de 'B'. De middenbalk mag met een vlakkere beitelstand getrokken worden net boven het meetkundig midden van de letterhoogte om optisch twee gelijke helften te verkrijgen.

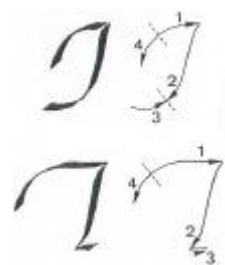

De 'F' heeft dezelfde breedte als de 'E'. De middenbalk is iets korter dan de bovenste dwarsbalk, en wordt net onder de helft van de letterhoogte geplaatst omdat er beneden geen dwarsbalk is. Indien de middenbalk op het meetkundig midden zou geplaatst worden, gaat het bovenste deel optisch te klein lijken.

De dwarsbalk van de 'T' mag iets smaller zijn dan de letters 'H' en 'N' omwille van het open karakter van de letter en het optisch wit.

KAPITALEN : I, J, K, H, A, M, N, U, V, W, Y

De 'K' heeft ongeveer dezelfde breedte als de 'B'. Het punt waar de twee diagonale streken samenkomen ligt net iets boven het meetkundig midden en raakt de verticale neerhaal net niet.

De afwerking rechts boven gebeurt met de hoek van de beitel zoals bij de minuskels 'r' en 'k'.

De breedte van de 'H' is ongeveer 2/3 van de letterhoogte. De horizontale dwarshaal ligt iets boven het mathematisch midden en wordt getrokken onder een vlakke pennestand.

Om de hoofdletter 'A' de helling van 81° te geven is het belangrijk de eerste neerhaal voldoende schuin te plaatsen, en de tweede in verhouding minder schuin. De dwarsbalk wordt met een vlakke pennestand getrokken en iets onder het meetkundig midden geplaatst om de bovenste driehoek voldoende binnenwit te geven.

De 'M' is een brede letter. De afstand tussen de einden van de buitenste neerhalen is zelfs iets groter dan de letterhoogte. Om de letter haar 81° -helling te geven moet de linkse neerhaal iets schuiner dan die helling geplaatst worden en de rechtse neerhaal ongeveer verticaal.

Om de tweede neerhaal (5) niet te zwaar te laten overkomen kan deze best met een steilere pennestand getrokken worden.

De letter 'N' is van dezelfde breedte als de 'H' en de 'U'. De rechterbenedenhoek mag een fractie onder de schrijflijn uitkomen.

Om de diagonaal niet te zwaar te laten ogen en een goede aansluiting met de rechterneerhaal (6) te bekomen, wordt deze getrokken met een bijna verticale pennestand. Bovendien is deze diagonaal geen rechte lijn!

De letter 'U' is omstreeks de 10e eeuw aan het alfabet toegevoegd. Voordien werd ze geschreven als 'V'. De 'U' heeft dezelfde breedte als de 'N' en de 'H'.

De lettervorm van de 'V' is ongeveer de omgekeerde 'A', maar mag iets smaller zijn. Het spitse hoekpunt beneden mag iets onder de schrijflijn uitkomen.

De linkse neerhaal (2) wordt getrokken met een steile pennestand, en deze streek is niet kaarsrecht. De rechtse neerhaal (4) vertrekt bovenaan met een vlakke pennestand die bij het naar beneden bewegen gedraaid wordt tot ongeveer 45° of iets steiler. Ook deze streek verloopt niet kaarsrecht!

De 'W' moet zo geconstrueerd worden dat het wit binnen de drie hoeken van de letter gelijkwaardig is. Het is, zoals de 'M', een brede letter.

Zoals bij de 'V' worden de eerste (2) en hier ook de derde (4) neerhaal getrokken met een steile pennestand. Ze worden evenwijdig aan elkaar getrokken.

De 'Y' is van dezelfde breedte als de 'H', de 'N' en de 'X'.

KAPITALEN C, G, L, O, Q, S, X, Z

Alhoewel de oorspronkelijke Romeinse Kapitaal een rond karakter heeft wordt nu de 'C' versmald tot een ellips. Ze is te vergelijken met de kleine letter 'c', en de bovenste boog wordt ook hier vlak beëindigd.

Zoals bij de kleine letter 'c' wordt dus ook hier bij het maken van de korte bocht beneden (1), tegen de schrijflijn de beitel gedraaid naar een vlakkere pennestand.

De vorm van de 'G' is te vergelijken met die van de 'C'. Er komt enkel een verticale beweging bij volgens de 81°-helling in de staartruimte.

De horizontale strek van de 'L' mag iets korter zijn dan de onderste horizontaal van de 'E' omwille van de letterspatiëring.

In tegenstelling tot de ronde vorm van de oorspronkelijke Romeinse Kapitaal wordt ook hier de smalle elliptische O-vorm gebruikt. De hoofdletter 'O' is wat betreft opbouw en vorm te vergelijken met de kleine 'o', maar in verhouding iets breder.

De bovenste ronding van de 'S' is iets kleiner dan de onderste. Het einde van beide bogen verloopt tamelijk vlak. Deze hoofdletter is te vergelijken met de kleine 's'.

De letter 'X' is van dezelfde breedte als de 'H', de 'N' en de 'U', maar is bovenaan iets smaller en beneden iets breder omdat het snijpunt iets boven het meetkundig midden ligt.

De 'Z' heeft dezelfde breedte als de 'X', en is ook boven iets smaller en beneden iets breder. Het is dezelfde lettervorm als de minuskel 'z', behalve het horizontale dwarsstreepje.

TERMINOLOGIE

aanzet : begin van een letter

ampersand : van het Latijnse 'et' afgeleide en-teken

anglaise : schrift dat vanaf de 18e eeuw zeer populair werd en met de spitse pen geschreven werd onder een helling van 55°, ook wel Copperplate of zwelschrift genoemd

antieke cijfers : de cijfers die tot de 18e eeuw gebruikt werden en die wat grootte en plaatsing tussen de schrijflijnen verschillend zijn

basislijn : de grondlijn waarop de letters geschreven worden en die de onderste grens afbakt van alle minuskels, met uitzondering van de staartletters - zie ook 'schrijflijn' of 'grondlijn'

beeldvrije ruimte : de witruimte binnen en rond een letter

beginlijn : de eerste lijn van een letter - zie ook 'beginstreek'

beginstreek : zie 'beginlijn'

beweging : zie 'streek'

binnenruimte : elke witruimte binnen een letter die geheel of gedeeltelijk omsloten wordt - zie ook 'binnenwit'

binnenwit : zie 'binnenruimte'

bladspiegel : de verhouding tussen tekstblok en marges op een blad

bovenhandse schrijfmethode : schrijfmethode voor linkshandigen waarbij de hand boven de schrijflijn in een haakpositie geplaatst wordt door de pols naar beneden te buigen - zie ook 'haakpositie'

capitalis monumentalis : schriftvorm in hoofdletters ontleend aan de Romeinse oudheid

capitalis quadratis : de in steen gekapte Romeinse hoofdletters

cursief : een onder een helling geschreven handschrift waarin de letters vaak met elkaar verbonden kunnen zijn

cursieve kapitalen : onder een helling geschreven Romeinse Kapitalen, afgeleid van de Capitalis Quadratis

curve : gebogen lijn

dwarshaal : verticaal getrokken lijn

dwarstreek : zie 'dwarshaal'

eindlijn : de laatste lijn van een letter - zie ook 'eindstreek'

eindstreek : zie 'eindlijn'

formeel schrift : het strakke schrift volgens strikte regels, maar zonder speelse vrijheden en persoonlijk karakter

gecentreerde regelval : regelval waarbij de regels links en rechts regelmatig verspringen en waarbij het midden van elke regel samenvalt met de denkbeeldige verticale middellijn van het tekstblok

geometrisch midden : mathematisch, rekenkundig midden

haakpositie : zie 'bovenhandse schrijfmethode'

haarlijn : de dunste lijn die de pen kan trekken

helling : hoek waaronder een lettervorm staat t.o.v. de schrijflijn (soms ook weergegeven t.o.v. de loodrechte op de schrijflijn)

hoofdletter : zie 'majuskel' en 'kapitaal'

humanistisch cursief : lichtjes hellend handschrift van de renaissance dat door de humanisten veel gebruikt werd en met de brede pen werd geschreven

interlinie : ruimte of afstand tussen twee geschreven regels

kapitaal : zie 'majuskel' en 'hoofdletter'

karolingische minuskel : het eerste echt minuskelhandschrift, in opdracht van Karel de Grote tegen het einde van de 8e eeuw ontwikkeld

kleine letter : zie 'minuskel'

kopwit : de witte marge bovenaan de bladspiegel

krul : decoratieve lijn die aan een letter wordt toegevoegd

krulletter : letter waaraan een krul is toegevoegd

krulversiering : meer creatieve en zwierige versiering die kan bestaan uit eenvoudige vertakkingen, maar ook uit ingewikkelde netwerken van lijnen en lussen

lay-out : de opmaak of de schikking van de ontwerpelementen (marges, schriftspiegel, tekening,...) op een pagina

letterhelling : zie 'helling'

letterspatiëring : de ruimte tussen twee letters van een woord

lettervariant : variant op de formele lettervorm

letterverhouding : de verhouding in afmeting tussen de x-hoogte, staart en stok

ligatuur : verbinding van twee letters door één of meer streken

linkslijnende regelval : regelval waarbij de regels links een mooie verticale lijn vormen, terwijl ze rechts verspringen

lus : langwerpige ovaalvormige figuur, gevormd door eenzelfde lijn die zichzelf meestal met een boog vanuit de andere richting kruist

majuskel : hoofdletter, zie ook 'kapitaal'

marge : de rand op het papier die rond de vlakken van het letterschrift wordt vrijgehouden

minuskel : kleine letter

moderne cijfers : de cijfers die sinds de 19e eeuw gebruikt werden en allemaal dezelfde hoogte hebben

neerhaal : neerwaarts getrokken lijn

onderhandse schrijfmethode : schrijfmethode voor linkshandigen waarbij de linkerhand vanuit de pols zo ver mogelijk naar links gedraaid wordt om de penbeitel in de juiste stand te plaatsen

ophaal : opwaarts getrokken of geduwde lijn

optisch midden : ligt iets boven het mathematisch midden en is belangrijk voor het evenwicht van de lettervorm

optische spatiëring : letterafstanden waarbij de uiterlijke vorm van het tussenwit anders kan zijn, maar de oppervlakte of de inhoud ongeveer gelijk

oude cijfers : zie 'antieke cijfers'

pennestand : hoek die de penbeitel vormt met de horizontale schrijflijn

rechtlijnende regelval : regelval waarbij de regels rechts een verticale lijn vormen, terwijl ze links verspringen

regelval : hoe regels t.o.v. elkaar geplaatst zijn

ruimte-innemende vorm : door streken opgebouwde lettervorm

schreef : decoratieve inleidende of afsluitende strek aan een letter

schrijfhoek : zie 'pennestand'

schrijflijn : zie 'basislijn'

schrijfspiegel : tekstblok op een pagina

sierkapitaal : zie 'versierde kapitaal'

skeletletter : sobere lettervorm zonder versieringen of schreven

spatiëring : ruimte tussen letters of woorden

staart : deel van een letter dat onder de schrijflijn uitkomt

staartlijn : de lijn die de onderste grens aangeeft van de minuskels die staarten hebben

staartruimte : ruimte die door de staarten van staartletters in beslag genomen wordt

staartwit : de witte marge beneden op de bladspiegel

stok : deel van een letter dat boven de x-hoogtelijn uitkomt

stoklijn : de lijn die de bovenste grens aangeeft van de minuskels met stokken

stokruimte : ruimte die door de stokken van stokletters in beslag genomen wordt

streek : een met de pen getrokken lijn -zie ook 'beweging'

tekstblok : de door een geschreven tekst ingenomen ruimte op een pagina

textura : van het Latijn 'textura' = weefsel : Gotisch schrift dat zo dicht en regelmatig wordt geschreven dat het op een weefsel lijkt

tussenwit : beeldvrije ruimte tussen de letters

unciaal : van het Latijn 'unci' = duim : laat-Romeins schrift met overwegend ronde (duimhoge) lettervormen

versierde kapitaal : cursieve kapitaal met krul

verticale schrijfmethode : schrijfmethode voor linkshandigen waarbij het papier zodanig ligt dat de schrijflijn verticaal staat

visuele spatiëring : letterspaciëring die volgens esthetische regels i.p.v. mathematische wordt uitgevoerd

vrije regelval : regelval waarbij de regels zowel links als rechts kunnen verspringen, of andere vormen aannemen

woordafstand : ruimte tussen woorden - zie ook 'woordspatiëring'

woordspatiëring : zie 'woordafstand'

x-hoogte : de hoogte van de minuskel zonder stok of staart

x-hoogtelijn : de lijn die de x-hoogte aangeeft

x-ruimte : ruimte die een minuskel zonder stok of staart in beslag neemt

zijwit : de witte marge links of rechts van een tekstblok

zwekschrift : zie 'anglaise'